

המלחמה נגד לוחמי הגרילה האפצ'יים

מלחמתם של האפצ'יים נגד ארה"ב במחצית השנייה של המאה ה-19 היא אחת ממלחמות הגרילה הממושכות והפחות מוכרות בספרות הצבאית של העת החדשה. ייחודה של המערכה טמון אומנם בעיקר באפצ'יים עצמם – עם קטן, עיקש וקשוח באופן יוצא מהכלל – אך מעבר לזה עולים נושאים רלוונטיים שלא נס ליחם גם בימינו. מאלה מעניין לבחון בעיקר את דרכי ההתמודדות של צבא ארה"ב באתגר המתיש שניצב בפניו – לוחמה זעירה בתנאי שטח קשים

אור סופר

לוחם אפצ'י

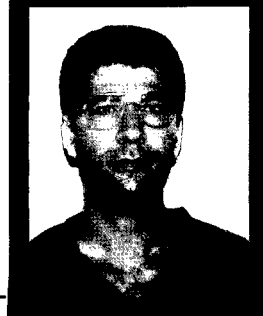
התחלת הסכסוך

כל סקירה בנושא חייבת להיפתח בתיאור המאפיינים הייחודיים של האפצ'יים. העם האפצ'י היה מפולג לקבוצות, שמנו כמה מאות נפש כל אחת, ואשר היו עצמאיות לחלוטין בתפקוד שלהן. לפי אומדנים מקובלים מנו הקבוצות בתקופה שבה אנו עוסקים – המחצית השנייה של המאה ה-19 – בין 5,000 ל-8,000 נפש בלבד. העובדה שמספר כה קטן של אנשים שלט על שטח כל כך גדול, שכלל חלקים נרחבים ממדינות ניו-מקסיקו ואריזונה של היום, מערב טקסס וצפון מחוזות סונורה וצ'יוואווא במקסיקו, יכולה להעיד כשלעצמה על כך שהיה זה עם לא שגרתני.

ואכן האפצ'יים היו שונים מיתר שבטי האינדיאנים – בעיקר מכיוון שעוד לפני שנוצר המגע הראשוני שלהם עם המתישבים הלבנים, הם כבר צברו ניסיון של 200 שנות מלחמה מרה, אכזרית וכמעט בלתי פוסקת בספרדים ואחריהם במקסיקנים – מלחמה שאופיינה במעשי בגידה רבים, בחטיפת נשים וילדים לצורך מכירתם ובצייד גולגלות¹. המלחמה הזאת, אשר במידה רבה הביאה להפסקת התנועה הספרדית צפונה במאות ה-17 וה-18, גרמה לאפצ'יים להיות – הן כפרטים והן כקבוצה – חשדנים, מסתגרים, דרוכים במגעם עם הזולת ותכליתיים בדרך הלחימה שלהם.

כרוב מלחמות הגרילה בהיסטוריה, המאבק שעתיד היה להתפתח התאפיין בחוסר מעצורים, ואין להתפלא על שהמתישבים הלבנים ראו באפצ'יים חבורה של "משפטי גרונות", קבצנים

רואה חשבון.
בעבר – איש שריון

ובוגדנים, כמעט דמוניים – דימוי שליווה אותם עמוק לתוך המאה ה-20. אך אנשי הצבא שלחמו נגדם למדו להתייחס אליהם בכבוד. הדבר בא לידי ביטוי בדבריו של גנרל קרוק, אשר לחם בהם במשך שנים רבות ותיאר אותם בתמציתיות כ"נמרים של המין האנושי".

במבט לאחור ברור כי העימות בין המתיישבים לשבטים האינדיאניים, ובהם האפצ'ים, היה בלתי נמנע. המתיישבים נטו לתפוס את המקומות הפוריים והמשובחים ביותר, המצויים

בצמצום באזורים האלה, והאפצ'ים היו מתגנבים וגונבים מהם סוסים ומקנה בכל הזדמנות בניסיון להבריא אותם משם. על הרקע הזה אירעו התנגשויות דמים, ומשם הייתה קצרה הדרך לעימות צבאי.

מדרך הטבע העימותים הראשונים שהתפתחו היו עם הקבוצה האפצ'ית ששטחיה נחשפו ראשונים להתיישבות, הליפן, אשר חיה במערב טקסס. על העימותים הראשונים דווח כבר ב-1842. עד לסוף העשור נפתחו להתיישבות כל האזורים מערבית לטקסס, ומעגל העימותים התרחב וכלל

גם את שתי הקבוצות האפצ'יות האחרות שחיו מזרחית לריו גרנדה, המסק' לרו והג'יקרילה. במהלך שנות ה-50 תקף הצבא את שתי אלה וכפה עליהן לשבת בשמורות. עד אז כבר נמלטו הליפן למקסיקו, וקו העימות המשיך לנוע מערבה והגיע גם ליתר הקבוצות שבניו־מקסיקו ובאריזונה: המימ-

ברנו, הצ'יריקאוה, הקויוטרו והטונטו.² בפברואר 1861, בעקבות מה שידוע בהיסטוריה האמריקנית כ"פרשת בסקום",³ התלקחו העימותים עם הקבוצות האלה למלחמה כוללת.

המלחמה בשנות ה-60

מכיוון שבאותה עת בדיוק פרצה במזרח מלחמת האזרחים, פינה הצבא את כל האיזור, והאוכלוסייה הלבנה נותרה ללא הגנה. בתוך חודשיים נרצחו 150 מתיישבים, ושמו של קוצ'יז, ממנהיגי הצ'יריקאוה מדרום אריזונה, נודע לשמצה בכל דרום מערב ארה"ב.

הצבא שב לאיזור ב-1862 בכוח של 1,800 מתנדבים, ובכך נפתח עשור של מלחמת חורמה.

במלחמה הזאת נהנה הצבא מיתרונות ברורים בכל הקשור ליחסי הכוחות וליכולת לייצר נפח אש. בהתחשב בחוסר התיאום בין הקבוצות האפצ'יות ובמספר הלוחמים המצומצם שיכלה כל קבוצה להעמיד, עמדו למעשה לרשות הצבא מקורות כוח אדם וציוד בלתי מוגבלים. נפח האש שיכלו האפצ'ים לייצר היה נמוך – פועל יוצא מהקושי שלהם להשיג נשק חם, ובעיקר תחמושת. גם יכולת הקליעה שלהם בנשק חם הייתה, ככלל, בינונית מאוד.

אך לאפצ'ים היו יתרונות משלהם: קפטן קרוז, קצין צבא ששירת באריזונה שנים ארוכות, כתב ש"הם הכירו כל מטר של הארץ, והם ידעו את הארץ במובן העמוק ביותר של המילה, כפי שזאבים ונחשים יודעים אותה. כשהם לחמו, הם היכו ונמלטו, התחבאו, היכו ונמלטו שוב. כאשר היו הרודפים מתקרבים אליהם, הם היו מתפזרים כמו תנים, וכמו תנים היה עליהם רק ליפול לארץ על מנת להיעלם".⁴ יכולת

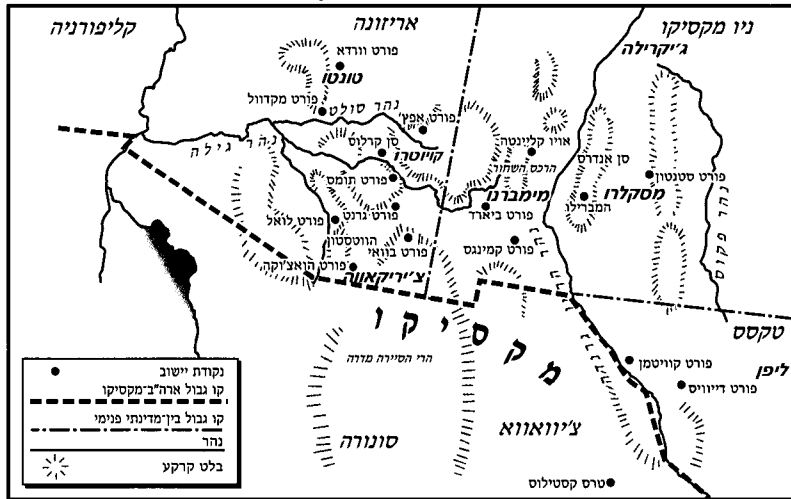
ההתמזגות וההישרדות שלהם בשטחים קשים, שבהם יכלו החיילים לשרוד רק בזכות קרונות האספקה, העניקה להם יתרון משמעותי בזירת הלחימה – שטח רחב ממדים, שעיקרו היה הררי או מדברי. יכולתם "להיעלם" במפתיע בשטח הייתה אגדית וכך גם

מהירות התנועה שלהם. חבורות פשיטה אפצ'יות נצפו כשהן גומאות 60 ק"מ ביום ברגל ו-120 ק"מ ביום רכובים – הרבה מעבר לקצב המרבי שבו יכול היה לעמוד הגורם הנייד ביותר בצבא, הפרשים. האפצ'ים היו לפיכך מבחינות רבות לוחמי גרילה אידיאליים.

שוב ושוב היו חבורות של לוחמים אפצ'ים – עד 50 לוחמים כל אחת – עוקפות פטרולים של הצבא, מגיחות במפתיע באיזור לא מוגן, מכות בכל הנקרה בדרך ונעלמות במהירות בחזרה, מטילות טרור נורא באכזריות. העובדה שבאותן שנים נרשמו מעט היתקלויות בין האפצ'ים לחיילים מעידה יותר מכול על קשיי הצבא במאמצי

כרוב מלחמות הגרילה בהיסטוריה, המאבק שעתידי היה להתפתח התאפיין בחוסר מעצורים

מרחב המגורים והפעילות של קבוצות האפצ'ים

ליצור מגע עם חברות הפושטים וכן על קשיים בניסיונותיו לאתר את בסיסיהם, שהיו חבויים בהרים. בלית ברירה נאלץ הצבא לפרוס רשת צפופה של מחנות (13 באריזונה, 10 בניו־מקסיקו ו-4 במערב טקסס, נכון ל-1870) בניסיון לספק הגנה מקרוב לאזרחים. נוסף על כך השקיע הצבא מאמצים אדירים בכיסוי השטח באמצעות פטרולים רכובים בין המחנות, במה שבדיעבד התברר כי תרם בעיקר למורל של האוכלוסייה האזרחית.

המקורות מבהירים שבאותה תקופה לא היו החיילים בטוחים אפילו במחנותיהם. "האפצ'ים היו מתגנבים למרחק שמיעה מהלבנים, ואפילו היו נכנסים לתוך מחנות צבא, כמו מחנה גרנט ומחנה קריטנדן, שם מצאנו במספר מקרים את טביעות הרגליים שלהם ליד מאגרי המים. במקרים האלה הם העדיפו להשתמש בחנית או בקשת, מכיוון שאלה לא עשו רעש, וחצי יום או אפילו יום שלם יכולים היו לחלוף לפני שנמצאה הגופה, כשהיא כבר קשיחה, והימצאות אינדיאנים באיזור נעשתה ידועה".⁵

התסכול בשורות הצבא בא לידי ביטוי בדברים שכתב מפקד צבא ארה"ב, גנרל שרמן, בינואר 1870 לשר ההגנה האמריקני דאז: "העצה הטובה ביותר שביכולתי לתת היא שנודיע לכל המתיישבים והכורים לצאת מאריזונה, ואז נוציא גם את החיילים משם ונשאיר את הארץ לשבטים כטריטוריה אינדיאנית, שבה הם יוכלו לשדוד ולהרוג זה את זה כאוות נפשם".⁶

סביר להניח שהצבא המקסיקני, שהכיר טוב יותר את האפצ'ים, זכה להישגים גדולים יותר בשנים האלה, אך לא קיים מידע אמין ומקיף על כך.⁷ כך חלפו השנים הראשונות של המערכה. בשל חומרת המצב הוסרו כל המגבלות: הפקודות שניתנו לכוח שנשלח

ללחום בקבוצת המסקלרו ב-1862 היו ש"אין לקיים מפגשים עם האינדיאנים או שיחות. יש להרוג את הגברים בכל מקום ובכל זמן שבהם ניתן למצוא אותם"; מנגס־קולורדס, מנהיג המימברנו, נרצח על־ידי הצבא, לאחר שפותה להגיע לשיחות שלום ב-1863, ובמשך מספר שנים אימצו מחוזות מסוימים באריזונה את שיטת ציד הגולגלות, שהייתה נהוגה במקסיקו. האזורים האלה הפכו להיות מהפרועים והבלתי נשלטים ביותר במה שנודע כמערב הפרוע.

משלחות השלום

בתחילת שנות ה-70 הגיעה, למעשה, המלחמה למבוי סתום, ועל הרקע הזה שיגרה ממשלת ארה"ב בזו אחר זו שתי משלחות שלום אל מנהיגי קבוצות האפצ'ים. לכל קבוצה הובטחה שמורה נרחבת בתחומי שטחיה, שבתוכה לא יורשו להתיישב לבנים. כמו כן הובטחה אספקה סדירה של מזון ושל ציוד ככל שנדרש ואף נשק לצייד, ובלבד שתופסק

הלחימה.

באותו הזמן הגיע קצב הגידול של האוכלוסייה הלבנה רק באריזונה ל-3,000 נפש בשנה, ורשת של חוות נפרסה על פני השטח כולו. 10 שנים של מלחמה רצופה עשו גם הם את שלהם, והדברים שנשארו אז מנהיגי האפצ'ים בפגישות עם השליחים – שיחות שתועדו ונשמרו – מבהירים שהם הבינו אז היטב שהם מצויים במאבק, שבו אין הם יכולים לנצח. מהסיבה הזאת הסכימו רוב הקבוצות – אך לא כולן – לעבור לשמורות. קבוצות אחדות ממרכז אריזונה, בעיקר הטונטו, סירבו, והממשלה נאלצה להורות לפיקוד הצבא להכניע אותן. הבעיה הייתה שהצבא, במתכונתו באותה העת, לא היה מסוגל לכפות על האפצ'ים מגע רצוף, ולפיכך הוא גם לא יכול היה להכריע אותם. כפי שקורה תדיר בהיסטוריה של העימותים הצבאיים, את הפתרון למצב הזה הגה מפקד בעל חשיבה לא שגרתית – גנרל קרוק – שנשלח ב־1871 לאריזונה כדי להיות מפקד כוחות הצבא שם.

גנרל קרוק ביצע שני שינויים עיקריים:

1. הוא פיתח את שיטת ההובלה על גבי פרדות משא כתחליף לשיירות של קרונות האספקה, שבהן השתמשו יחידות הפרשים של הצבא עד אז, ואשר הגבילו מאוד את ניידותן, במיוחד בשטחים הרריים.

2. הוא גייס והפעיל באופן מסיבי ושיטתי גששים

אינדיאנים בראש כוחות הצבא. אומנם עוד קודם לבואו נהגו מדי פעם מפקדי צבא לגייס כמורי דרך לוחמים אינדיאנים בני שבט יריב לשבט שבו הם לחמו, אך קרוק היה הראשון שנתן בהם אמון מלא, גייס אותם בהיקפים שלא נודעו קודם לכן ובנה בעצם את כל מערך הלוחמה סביבם.

קרוק הלך עוד מעבר לכך ועשה את מה שבזמנו נחשב לבלתי ייאמן: הוא למד

באופן יסודי את החברה האפצ'ית ואת המחלוקות שבין ובתוך הקבוצות השונות, ובעקבות זאת עלה בידיו לגייס כגששים לוחמים אפצ'ים מאלה שהסכימו לעבור לשמורות. הגששים האינדיאנים, ובעיקר האפצ'ים, העניקו לראשונה לכוחות הצבא את הכלים לעלות על עקבותיהן של יחידות פשיטה אפצ'יות, להדביק אותן ולתקוף אותן במפתיע, או, לחלופין, לגלות את מקומות המחבוא שלהן. לכך עתידה הייתה להיות חשיבות מכרעת בהמשך המלחמה.

אחרי שאירגן את צבאו מחדש, ניהל גנרל קרוק שתי אופנסיבות כוללות נגד הטונטו בשנים 1872-1874, והפעם הושגה הכרעה ברורה וחד־משמעית. שדרות של חיילים נעו בזזמנית ממספר כיוונים לעבר מקומות המסתור של החבורות האפצ'יות בהרים. אלה התגלו והותקפו. לפי Thrapp (שחיבר, בין היתר, את הספר The Conquest of Apacheria) נהרגו במתקפות האלה 283 אפצ'ים, מהם 272 על־ידי גששים אינדיאנים של הצבא. בעקבות תבוסותיהם

הצבא באותה העת לא היה מסוגל לכפות על האפצ'ים מגע רצוף, ולפיכך הוא גם לא יכול היה להכריע אותם

נאלצו הטונטו להסכים להתפנות לשמורה⁸. במקביל, ב־1873, הנחית הצבא עוד מתקפה גדולה נגד האפצ'ים – מטקסס אל מעבר לנהר הרירוגרנדה למקסיקו, משם היו עדיין הליפן והמסקלרו פושטים על טקסס. גם המתקפה הזאת השיגה את יעדיה, וכתוצאה מכך היו כל האפצ'ים באמצע שנות ה־70 מרוכזים בשמורות, למעט חבורות קטנות שנותרו במקסיקו.

חיזוּש המלחמה

אבל לא זו בלבד שהאפצ'ים לא התאימו באופיים לחיי שמורה, אלא שבחלק מהן אף הייתה האוכלוסייה על סף רעב. כתוצאה מכך החלו בתוך זמן קצר חבורות של לוחמים לצאת מהשמורות למסעות שוד במקסיקו. בתנאים כאלה לא יכול היה להתקיים שקט, וממשלת ארה"ב החליטה לפרק את השמורות השונות ולרכז את כל האפצ'ים בשתי שמורות – האחת במרכז ניו־מקסיקו, והאחרת במרכז אריזונה. נראה שהצעד הזה נועד להגביר את הפיקוח על הלוחמים, ולא פחות חשוב מכך – כדי לפנות למתיישבים הלבנים שטחים פוריים נוספים, שהיו כלולים בשמורות השונות.

ביוני 1876, זמן קצר לאחר מותו של קוצ'יז, העביר הצבא – באיומי נשק – את הצ'ריקאוה מדרום אריזונה לשמורה שבמרכז אריזונה. אולם יותר מ־50% מבני הקבוצה, ובראשם יוא, חמקו ונמלטו להרי הסיירה מדרה במקסיקו. ללא גששים אפצ'ים התקשו המקסיקנים לעלות על עקבותיהם, ועד מהרה הפכו מקומות המחבוא שלהם בהרים לבסיסי יציאה לפשיטות בארה"ב ובמקסיקו.

באפריל 1877 בוצעה באופן דומה העברת המימברנו מדרום ניו־מקסיקו לשמורה שבמרכז ניו־מקסיקו. מנהיג הקבוצה היה אז ויקטוריו – החשוב שבמנהיגי האפצ'ים לאחר מות מנגס־קולורדס וקוצ'יז. ויקטוריו ניסה להידבר עם הרשויות ולבטל את ההעברה. כשנאשם מכך, באוגוסט 1879, פרצה סופה של ממש. האפצ'ים היו נואשים מתמיד, וההרס שזרעו ויקטוריו ולוחמיו בניו־מקסיקו היה חסר תקדים. על תולדות הימים ההם ניתן להתרשם מכתביו של בן

השבט, אשר שנים אחר כך תיעד חלק מזיכרונות השבט: "בספטמבר 1879, בעוד הלבנים חושבים שהוא במקסיקו, פשט ויקטוריו על הפרשים באויו קליינטה.⁹ לפני שיצא ללכוד את עדר הסוסים במורד הנהר, מיקם המנהיג את אנשיו על הצוקים, כך שיוכלו לדורר מטה סלעים על כוחות שירדפו אחריהם. כפי שהוא קיווה, לא נורתה אפילו ירייה אחת. החיילים נעצרו במטר סלעים. שום לוחם [אפצ'י] לא נשרט. לפרשים לא נותרו די סוסים על מנת לצאת למרדף. בערך שבוע אחר כך השיג המנהיג ניצחון דומה על חבורת אזרחים צפונית לאויו קליינטה, על גדת נהר פרצ'ה. הוא תקף במהירות ונסוג במהירות. לבנים אחדים נהרגו, אך שום לוחם [אפצ'י] לא נפצע. קולונל דאדלי יצא למרדף אחרי המנהיג. ויקטוריו בחר את זירת הקרב בקפדנות, תפס עמדות הגנה בין הסלעים, וכשההר בגבו, שלח מספר מועט של לוחמים שיחשפו את עצמם וימשכו את הפרשים להתקפה. הקצינים... הלכו שולל אחרי הפיתיון, תקפו ונהדפו. ויקטוריו, כהרגלו, הורה לפגוע קודם כל בסוסים. כשהם מקפידים שלא לחשוף את עצמם לאש, חיכו הלוחמים בסבלנות בעמדור־תיהם ופגעו בחיילים במשך כל היום. כל מי שנכנס לטווח פגיעה נוח – נהרג. האחרים הסתתרו עד לחשכה ונסוגו...¹⁰

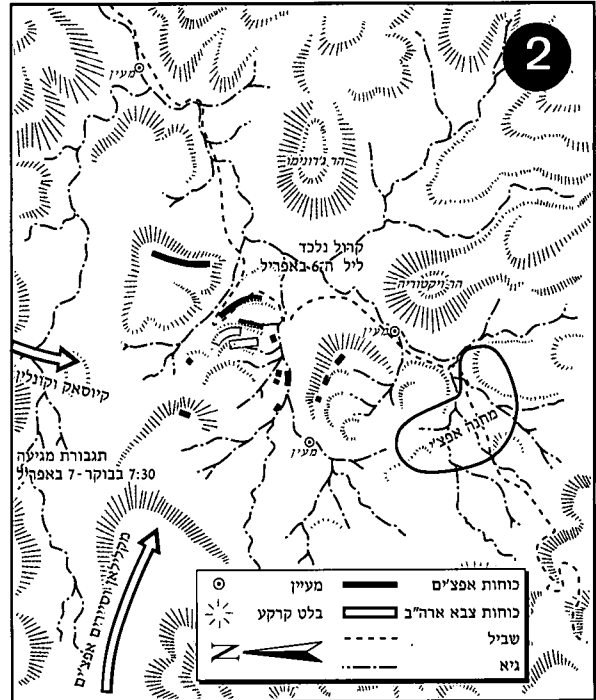
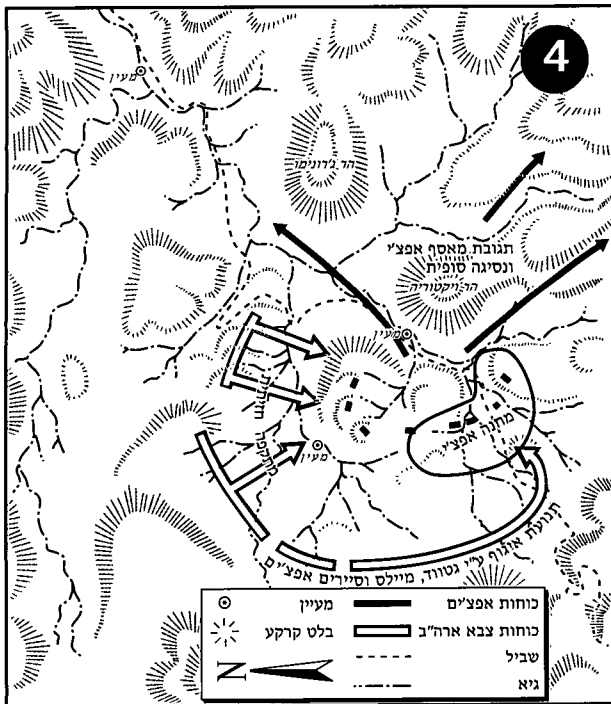
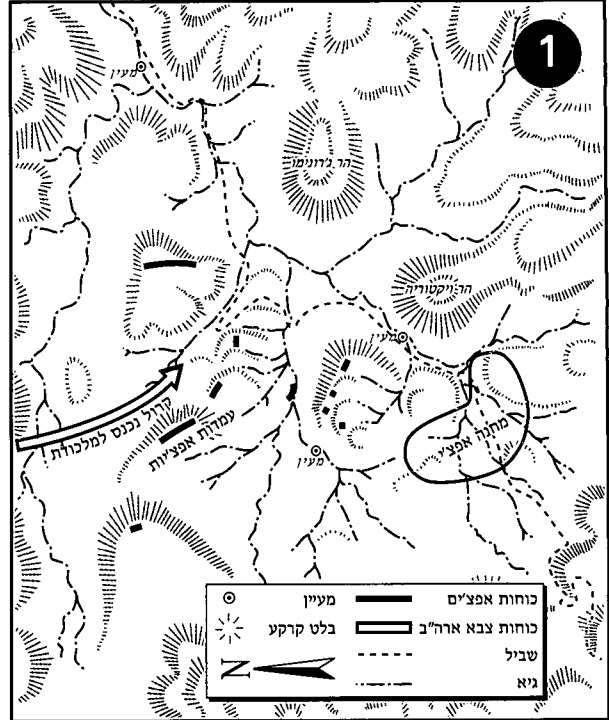
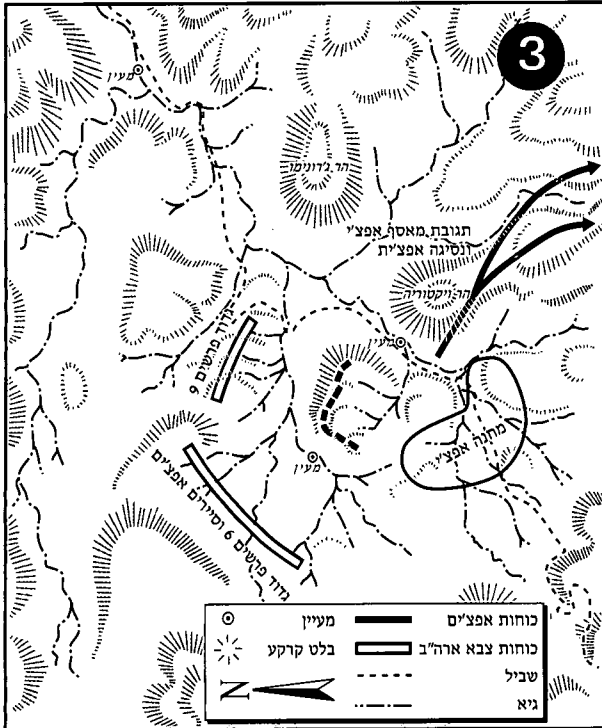
במשך שבועות נמלטו מרכס הרים אחד למשנהו, חוצים את השטחים הפתוחים בלילה... הילדים רכבו קשורים לסוסים ולמבוגרים. סוסים יכולים לנוע מרחקים גדולים בהליכה מהירה או בשעטה איטית, לא בדהירה. הם יכולים לשמור כך על קצב של 5-6 מיילים בשעה במשך חצי לילה. כאשר הסוסים שעליהם רכבו היו מתעייפים, היינו מחליפים סוסים – במידת האפשר בסוסים שלכדנו מחוות שפגשנו בדרך... כאשר רודפים היו מתקרבים אלינו, היינו הורגים את הסוסים שלנו ומטפסים ברגל על צוקים, שהאויב לא יכול היה לטפס עליהם. הגברים היו קושרים את הנשים ואת הילדים בחבלים ומרימים אותם כך ממדרגת סלע אחת

כאשר הסוסים שעליהם רכבו היו מתעייפים, היינו מחליפים סוסים – במידת האפשר בסוסים שלכדנו מחוות שפגשנו בדרך... כאשר רודפים היו מתקרבים אלינו, היינו הורגים את הסוסים שלנו ומטפסים ברגל על צוקים, שהאויב לא יכול היה לטפס עליהם

הצילום היחיד הקיים של מנהיג המימברנו – ויקטוריו

הקרב בהמברילו - אפריל 1880

מפות: עופר שטר

לאחרת... כאשר הנשים והילדים יכלו להמשיך לנוע קדימה, היו הלוחמים נותרים מאחור כדי לצלוף בגששים, אשר תמיד נעו לפני הפרשים"¹¹.

ויקטוריו נהג לשגר ללא הרף חבורות פשיטה עצמאיות, מונהגות על-ידי נאנאי, סנצ'ז, בלנקו וקא-יא-טנאי. טווח הפעולה של החבורות האלה היה ניכר, ופעולותיהן יצרו בלבול תמידי בקרב אנשי הצבא – בלבול שבחסותו העביר ויקטוריו את הנשים ואת הילדים שבחבורתו בחשאי למקומות מחבוא ברכס השחור, בלב אדמות המימברנו. כאשר תוגבר פיקוד ניו-מקסיקו בכוחות גדולים של גששים מאריזונה, והלחץ שהוא הפעיל נעשה אפקטיבי יותר, הוביל ויקטוריו בנובמבר את עיקר לוחמיו דרומה, אל מעבר לגבול מקסיקו, על מנת להרחיק את רודפיו מהרכס השחור ואגב כך לצייד את אנשיו בציוד שהיה חבוי שם לעיתות חירום. בעקבות זאת נערך הצבא בדחיפות לאטום את הגבול, ופלוגות חיילים הוצבו בכל בורות המים ובכל נקודות המעבר והתצפית הידועים. אך חרף זאת חצה ויקטוריו את הגבול בתחילת ינואר ללא קושי וחזר לרכס השחור. חבורתו נאמדה אז בכ-350 עד 400 נפש, ובהם 150-200 לוחמים, רובם בני מימברנו ומיעוטם מסקלרו וצ'יריקאוה.¹² התייעוד שנשמר מאותה התקופה ממחיש את הבהלה ששררה אז באיזור כולו ואת הקדחתנות שבה פעל הצבא: פיקוד טקסס העביר כוחות מערבה כדי לתמוך בפיקוד ניו-מקסיקו, וכוחות צבא גדולים שוגרו מכל העברים כדי לעלות על עקבות החבורה האפצ'ית, לסגור עליה ולהדביר אותה.

ניתן להמחיש את אופי המאבק באמצעות תיאור של אחד הקרבות שהתחוללו באותה עת – קרב הידוע בשם "הקרב בקניון המברילו". בשנים 1994-1997 נערך מחקר שטח מעמיק באתר הקרב, אשר בלוויית התייעוד מהתקופה מאפשר שחזור אמין של מהלכו.

בראשית אפריל 1880 נמסר לצבא שהחבורה של ויקטוריו חונה ליד מעיין בקניון המברילו שבהרי הסן אנדרס. מדובר בשטח צחיח, טרשי ומבותר. קולונל האטש, מפקד ניו-מקסיקו, תיכנן בקפדנות את המתקפה: קפטן קרול בראש 100 פרשים ממחנה סטנטון (2 פלוגות מרג'ימנט 9)¹³ נשלח להתמקם במעיין הקרוב ביותר מצפון להמברילו; קולונל גרירסון נועד לפרוס 250 פרשים (5 פלוגות מרג'ימנט 10) מטקסס על מנת לחסום את נתיבי התנועה מרכס ההרים מזרחה; קפטן מקללאן בראש 125 פרשים ו-106 גששים ממחנה ביארד (2 פלוגות מרג'ימנט 9 ואחת מרג'ימנט 6) וקולונל האטש עצמו, בראש 4 פלוגות מרג'ימנט פרשים 9 ו-63 גששים, התכנסו במעיין מערבית להרים. התוכנית הייתה שהקפטנים קרול ומקללאן ינועו לקניון בלילה שבין ה-6 ל-7 באפריל; קפטן קרול ימקם חסימה בהרים צפונית לקניון, בזמן שקפטן מקללאן ייכנס לקניון ממערב ועם אור ראשון ינחית מתקפת פתע על המחנה האפצ'י. במקביל ינוע הכוח של האטש בתנועת איגוף מדרום, יחסום את נתיב

הנסיגה מהסן אנדרס למקסיקו וינוע צפונה אל תוך ההרים כדי לשמש כסדן לפטיש הכוחות של קרול ומקללאן. ההערכה הייתה שלרשות ויקטוריו עומדים לא יותר מ-75 לוחמים, ומכיוון שכל אחד מהכוחות בפני עצמו היה עדיף עליו, ויתרון ההפתעה עמד לצד הצבא, נראה היה שההצלחה מובטחת, וכי הפעם יבוא סוף-סוף הקץ על חבורת ויקטוריו.

הכוחות נפרסו בתוך זמן קצר במקומם המיועד ונעו בהתאם לתוכנית. קפטן קרוז, אשר הוזכר קודם לכן, היה עם הכוח של מקללאן ותיאר את המסע ממחנה ביארד: "האפצ'... אינו תוקף בלילה, אך הוא קטלני במתקפות עם שחר, או כאשר הפיקוד מצוי בהתארגנות להמשך תנועה. לפיכך ישנו כלונו בביטחון עד לשחר. אז הגששים, אשר אכלו שעה קודם, יצאו ברגל בדממה קדימה בקבוצות של שלושה או ארבעה, נפרסים בצורת מניפה, חמישה או שישה ק"מ מכל צד של הנתיב שבו עמדנו לרכוב בעקבותיהם".

הבעיה החלה כשבמהלך יום ה-6 באפריל זיהה הכוח של קפטן קרול כוחות קטנים של לוחמים הצופים בו. במצב הזה היה ברור לקפטן קרול, שמתקפת הצבא לא תשיג הפתעה, ובשעות הערב הוא החליט לתקוף את הכוחות שמולו – ייתכן שבכוונה לרתק אותם אליו בזמן שקפטן מקללאן יבצע את המהלך הלילי שלו.¹⁴ כשעשה כן, התקדם אל תוך הקניון, עד שמצא את עצמו לכוד במפתיע במרחק מה לפני המעיין במלכודת מאולתרת אך מתוכננת היטב של ויקטוריו בראש 150 לוחמיו. 8 חיילים נפצעו, ביניהם קפטן קרול, והכוח כותר ונערך להגנה במקום שבו נבלם. אילמלא נמנעו האפצ'ים – מסיבות דתיות – מלהילחם בשעות החשכה, ניתן להניח שהכוח היה סופג מפלה קשה. אך האפצ'ים חדלו ממתקפתם וחדשו אותה רק בשעות הבוקר המוקדמות. אז הם החלו מצמצמים בהדרגה את המרחק מהחיילים. החוקרים מצאו מקום שבו נשכבו 20 חיילים בקו על האדמה החשופה וירו מאות כדורי אקדח, במה שנראה כקרב הגנה נואש.

בינתיים השלים הכוח של מקללאן מסע לילי מאומץ של 40 ק"מ והחל מתקרב בחשאי לקניון ממערב, כאשר שמע רעש יריות מלפנים. גששים שנשלחו קדימה דיווחו שויקטוריו צר על כוח חיילים. קפטן מקללאן שיגר שליחים להזעיק את קולונל האטש ונע מייד קדימה, אל תוך הקניון, להתקפה. לא ידוע מה היה משך ההתרעה שקיבל ויקטוריו לגבי ההתקפה הזאת, אם בכלל, אך האפצ'ים הגיבו מהר וביעילות: הכיתור סביב כוח קרול הוסר מייד, והלוחמים נפרסו בעמדות שולטות מעל המעיין כדי לחפות על הנשים והילדים, שפתחו בנסיגה חפוזה דרומה, ובראשם סגנו של ויקטוריו, נאנאי. כוח הפרשים המסתער של מקללאן חבר לכוח של קרול, אך מצא את האפצ'ים ערוכים בעמדות הגנה חזקות, ותנופתו נבלמה.

באותו הזמן הגיעה ההודעה של מקללאן לקולונל האטש, וזה פתח במרוץ בהול צפונה, לעזרת הכוחות הלוחמים בקניון. הטור הנמלט של נאנאי ראה את הכוח של קולונל

האטש נע היישר לקראתו ופנה מייד להסתתר. החינוך שניתן לילדים אפצ'ים מגיל רך להיות דוממים לחלוטין בעת הצורך הוכיח את עצמו גם הפעם: הטור לא נחשף, ומייד לאחר שהכוח של האטש יצא מטווח ראייה, המשיך בתנועתו דרומה.

בינתיים הנחיתו הפרשים של מקללאן התקפה חזיתית על העמדות של ויקטוריו בשילוב עם תנועת איגוף שבוצעה על-ידי הגששים. הלוחמים האפצ'ים נסוגו לאיטם באופן מאורגן, עד שבחלוף כ-6 שעות סבר ויקטוריו שעבר די זמן כדי לאפשר לטור של נאנאי להתרחק, ואז ניתקו הלוחמים מגע, התפצלו ונסוגו לתוככי ההרים. בזמן שקולונל האטש הגיע עם כוחותיו לקניון, כבר לא היו שם אפצ'ים, וכוחות הצבא הוכרחו לעצור כדי "לקחת אוויר". בזמן שהחיילים נחו, נעו הלוחמים האפצ'ים בקבוצות קטנות בהרים, חברו לטור הנשים והילדים ונעו בלי לעצור באיגוף רחב לצפון-מערב. הם עצרו למנוחה קלה במעיין אשר שימש נקודת היציאה לכוחות של מקללאן והאטש, ומשם המשיכו אל תוך האזור המדברי שממערב להמברילו. לאחר ימים ספורים הם הגיחו ברכס השחור, בלב שטחי המימברנו, והנחיתו סדרה חדשה של פשיטות לכל עבר.

בתיעוד הרשמי של הצבא מאותה התקופה דווח כי בקרב נפצעו 8 חיילים, ואבדו 25 סוסים, ואילו לאפצ'ים לא היו אבדות. מקורות אחרים טוענים כי לאפצ'ים היה הרוג אחד ואולי אף שלושה הרוגים.

כך או כך, תוכנית ההתקפה של האטש נחלה כישלון חרוץ. הנכונות להסתכן בהפעלה מתואמת של ארבעה כוחות נפרדים, שהקשר היחיד שיכול היה להתקיים ביניהם הוא באמצעות שליחים, נבעה מכך שבכל המקרים בעבר, שבהם הצליח הצבא להפתיע את ויקטוריו, עלה בידו למלט את אנשיו במהירות עם פגיעות קלות בלבד. הכוונה הייתה שאם גם הפעם יצליחו האפצ'ים להימלט מהתקפת הפתע, הם יילכדו על-ידי הכוחות האחרים. נקודת התורפה של התוכנית הייתה חוסר יכולתו של הצבא להגיב באופן יעיל ומתואם ברגע שמשוהו השתבש, כך שכאשר האפצ'ים הצליחו לשבש מהלך אחד, כל התוכנית יצאה משיווי משקלה. אולי אין זה מקרה שהכוח שנחשף בטרם עת היה של קרול, שכן היה זה הכוח היחיד שלא הסתייע בגששים אינדיאנים. כשנחשף, עמדה מול קרול הברירה להמשיך בתוכנית כמתוכנן או לאלתר. מכיוון שהיה זה כבר ערב, והשטח היה הררי, נראה שהוא חשש להסתכן בשליחת שליח למקללאן, מה גם שהסיכוי ששליח יוכל למצוא אותו בלילה היה קלוש. הכוח שלו היה גדול דיו כדי להביס את האפצ'ים בקרב סדור, אך בפני השטח הקשים ובהעדר גששים אינדיאנים שידריכו אותו הוא היה טרף קל לוויקטוריו. ועדיין יכול היה הצבא לנצח, אילו היה כוח האטש נותר בתפקיד החסימה שלו. לימים עתיד היה קולונל האטש לספוג ביקורת רבה על כך, אך לאור המידע שהיה בידיו, ושממנו עלה שהקרב בקניון

הסתבך, הייתה זו החלטה סבירה מצידו שלא להיצמד לתוכנית, שברור היה שהיא כבר נכשלה. הגם שהמבצע נכשל, הרי ראוי לציין ששלושת הכוחות של הצבא שהיו מעורבים בו פעלו בהתקפיות רבה, עד כדי חוסר זהירות – תכונה שאיפיינה את התנהגותן של יחידות הצבא האמריקניות במלחמות האינדיאנים.

מבחינת האפצ'ים, הרי בתחילת הקרב היו כל הסיכויים נגדם. הם היו נחותים ביחסי הכוחות, הם הופתעו והיו רתוקים למאות נשים וילדים שרכבו איתם, ולמרות כל זאת הם נחלצו. הקרב נכפה עליהם בתנאים שלא איפשרו להם להביא לכלל ביטוי את מומחיותם בהתקפות בזק מהירות וקצרות, אך עדיין הוא ממחיש חלק מהתכונות, שבזכותן הם נחשבים ללוחמי גרילה מעולים: הדריכות הקבועה בעת חניה, הדינמיות המחשבתית ותגובתם המהירה כברק לכל שינוי במצב. בקרב בא הדבר לידי ביטוי בתגובתם המהירה למכת הפתע של מקללאן ובמהירות שבה הם ניתקו מגע, לפני שכוח האטש הספיק לעלות עליהם מעורפם. בקרב גם באה לידי ביטוי היכרותם המעולה עם השטח: הם נעו בו בקלילות למרות הטופוגרפיה הקשה שלו והפליאו להתמזג בתוכו. יכולות אלה איפשרו להם לנתק מגע ולהיעלם בעת היתקלויות עם כוחות עדיפים.

מהלכי הצבא נגד ויקטוריו נחלו שוב ושוב כישלונות במשך חודשים ארוכים, אך בסופו של דבר חייבים היו יחסי הכוחות וההתמדה של הצבא לבוא לידי ביטוי. ואכן, בסוף מאי 1880 הצליח כוח של 65 גששים אינדיאנים לתקוף במפתיע את הכוח האפצ'י העיקרי, כאשר זה חנה ליד נהר פלומס ברכס השחור, והנחיל לוויקטוריו את תבוסתו הממשית הראשונה. הוא איבד בין 10 ל-30 מאנשיו וצידו רב ונאלץ להבין, שאם חבורתו תישאר במרכז ניר-מקסיקו, היא תושמד. לפיכך הוא ניתק מגע במהירות, פנה דרומה ושב וחצה את גבול מקסיקו. הפעם היו ערוכים לקראתו כוחות גדולים של צבא מקסיקו, ולכן שינה ויקטוריו כיוון וניסה לחמוק ממקסיקו למערב טקסס, בעבר ארץ הליפן. אבל הפעם שיחק המזל לצבא. פטרול שבו רכב מפקד פיקוד טקסס נתקל בשיירת האפצ'ים בשטח הפתוח מייד לאחר שחצו את הגבול, נהר הריו גרנדה. כל הכוחות שבהישג יד הוזעקו מייד כדי לסגור עליהם, ולאחר סדרת קרבות קצרה נאלצו האפצ'ים להתפצל ולחצות בחזרה את הגבול למקסיקו. פרשים וגששים בפיקודם של קצינים מובחרים וכן יחידות "טקסס ריינג'רס" נשלחו לתוככי מקסיקו, ואלה חיפשו במתואם עם צבא מקסיקו את החבורה של ויקטוריו. החבורה סבלה באותו שלב באופן נואש ממחסור בתחמושת ובאספקה ונאלצה לרכז את מאמציה בחמיקה ובהימנעות מקרבות. במשך חודשיים עלה הדבר בידיה, אך הסוף הבלתי נמנע הגיע באמצע אוקטובר 1880, כאשר נפלה למארב של הצבא המקסיקני בטרס קסטילוס ונקרעה לגזרים. בין ההרוגים היה גם ויקטוריו.¹⁵

וחשיבותם במערך הלכה ועלתה. כך, לדוגמא, כאשר החליט גנרל קרוק להוביל אישית כוח לתוככי מקסיקו במאי 1883, הוא לקח עימו 193 גששים ורק 42 חיילים. יתר על כן, מכיוון שהגששים נעו תמיד לפני הפרשים, הרי בחלק ניכר מההיתקלויות, שהיו קצרות מאוד, לא הספיקו הפרשים כלל להשתתף.

הפשיטות הידועות ביותר של האפצ'ים בארה"ב באותן השנים היו ביולי-אוגוסט 1881 בהנהגתו של נאנאי, במאוס 1883 בהנהגת צ'יוואווא וצ'אטו, במאי 1885 שוב בהנהגת צ'יוואווא ובנובמבר-דצמבר 1885 בהנהגתו של ג'וסאני. מספר הלוחמים בכל אחת מהפשיטות האלה נע בין 40 בראשונה ל-11 באחרונה, ובכל אחת מהן נהרגו כמה עשרות אזרחים וחיילים, לעומת אבדות בודדות בלבד שספגו

צ'אטו (מוקף בעיגול) וקבוצת לוחמי צ'יריקאווא

הפושטים.

ניתן ללמוד על התקופה הזאת מדו"ח ששלח גנרל קרוק למפקדיו בדיוויזיית הפסיפיק בינואר 1886:

"הם נעים בעמקים בלילה ונשארים חבויים במשך היום באזורים סלעיים ובנקודות גבוהות בהרים, שמהם הם צופים על הסביבה כדי לראות את הרודפים אחריהם ולהניח להם מארב או להתפזר כמו קיוויטים על מנת לחבור שוב במקום שסוכם ביניהם מראש... ניתן לעשות רק דבר אחד, זה לדבוק בנתיב בכל מחיר. האפצ'ים יכולים להטעות את המרדף לגמרי, וכבר אירע במהלך המערכה הנוכחית שהגששים האפצ'ים הנאמנים שלנו הובילו את החיילים באיטיות ובסבלנות על פני 20 מייל של קרקע סלעית, שבה אדם לבן לא יכול למצוא את הסימן הקטן ביותר לנתיב..."

"באיזור מצויים הרבה שטחים קשים, שבהם תריסר איש חמושים ברובים, כמו הצ'יריקאווא, יכולים לבלום בריגדה

הייתה זו מכה מכרעת מבחינות רבות, אך נאנאי הצליח לכנס את שרידי החבורה והוביל אותה לסדרת מכות נקם נגד המקסיקנים ומשם להרי הסיירה מדרה, שם הם חברו לצ'יריקאווא. אפצ'ים רבים נוספים נמלטו מהשמורה, וב-1882 כבר היו במקסיקו כ-500 "ברונקוס", מהם כ-125 לוחמים.¹⁶ מנהיגיהם הבולטים היו יוא, נאנאי, צ'יוואווא, ג'רונימו וקא-יא-טנאי.

המלחמה בשנות ה-80

בינתיים עלה בהתמדה היקף כוחות הצבא באריזונה ובניו מקסיקו ל-3,000 חיילים ואחר כך ל-5,000 חיילים,¹⁷ לרבות 525 גששים אינדיאנים, מרביתם אפצ'ים. אלה נפרסו להגנת מרחב שגודלו 500 על 250 ק"מ בקירוב. המשאבים שהקצה

הצבא למערכה היו גדולים מאוד, וכאשר שאל גנרל שרידן, מפקד צבא ארה"ב, את מפקדי אריזונה וניו-מקסיקו, אם הם זקוקים לכוחות נוספים, הוא נענה בשלילה, והוסבר לו שנוכח המאפיינים המיוחדים של המערכה הבעיה אינה במספרי החיילים או בצפיפות פריסתם, אלא במידת התועלת או אי-התועלת שהם יביאו במקום הצבתם נוכח קשיי התחזוקה, התיאום המבצעי והאבטחה האישית שיהיו כרוכים בהצבתם באותו מקום.

הצבא ניסה כמיטב יכולתו לנצל את יתרונותיו הטכנולוגיים: הנחתה של מסילת ה"סאות'רן פסיפיק" לאורך גבול ארה"ב-מקסיקו שיפרה את מהירות העברת הכוחות ופריסת רשת צפופה של קווי טלגרף בין המחנות שיפרה את מהירות העברת ההודעות. כאשר התברר שהאפצ'ים למדו את משמעות קווי הטלגרף ופעלו לנתק אותם, פרס הצבא רשת של 51 תחנות תצפית, מצוידות בטלסקופים ובמכשירי הליוגרף, שהעברת הודעות באמצעותם אינה דורשת קשר קווי. בכל מקרה, התיאום החיוני בין הכוחות השונים הפועלים בשטח נעשה עד לסוף המערכה באופן בלעדי באמצעות שליחים רכובים.

ככל שהמערכה התקדמה, נעשה ברור שהכלי האפקטיבי היחיד, למעשה, שעמד לרשות הצבא היה הגששים האינדיאנים. רק איתם ניתן היה ליצור מגע עם ה"ברונקוס",

שלמה. בהגיעו לשטחים כאלה, על מפקד הכוח הרודף להחליט בין המשך התקדמות זהיר, אשר ייתן לעוינים¹⁸ יתרון גדול בזמן ובמרחק, או שהוא ייקח את הסיכון על כל השלכותיו. זה היה המצב בקשר לחבורת הפושטים הנוכחית.¹⁹ הם הצליחו להטעות את חיילינו ולחצות את הקווים שלנו. העברנו בטלגרף התרעה לכל הנקודות, ויחידות נשלחו לאתר ולעקוב אחריהם. הם נרדפו מקרוב מאוד, התפזרו ועשו את דרכם לניו-מקסיקו, שם נותרו חבויים בהרים למשך כמעט שלושה שבועות בלי לבצע תקיפות חדשות. אז הם הגיחו לפתע בין האפצ'ים הידיוותיים, החיים בכפרים הקטנים ליד פורט אפץ', הרגו 12 ולכדו 6 מהם, תוך שהם מאבדים אחד מחברייהם. מכאן והלאה נעשה מסלול התנועה שלהם זרוע בדמים, כשהם נעים לאורך נהר

מהלכי הצבא נגד ויקטוריו נחלו שוב ושוב כישלונות במשך חודשים ארוכים, אך בסופו של דבר חייבים היו יחסי הכוחות וההתמדה של הצבא לבוא לידי ביטוי

הגילה לניו-מקסיקו ולא בנתיב הרגיל בין הווסטטון והרי הדרגון... כל אמצעי אפשרי נעשה על מנת להזהיר ולספק הגנה, אך גם אם כל הצבא היה נפרס למטרה הזאת, היה זה בלתי אפשרי להגיע לכל כורה, חקלאי ועגלון שבנתיב התנועה שלהם. הצ'יריקאוה נעו באיזור מאוכלס בצפיפות, כשהם רוצחים ושוודדים אזרחים וחיילים בלי שום אבדה שאנו יכולים לדווח עליה, מלבד זה שנהרג על-ידי אפצ'ים ידיוותיים ליד פורט אפץ'... כל מאמץ נעשה על מנת לתפוס אותם, אך הם נמלטו חזרה למקסיקו, אף שהם נרדפו צמוד כל כך, שפעמיים היה עליהם לנטוש את סוסיהם ואת השלל ולעלות לסלעים ברגל.²⁰

המתכונת הייתה באותה העת די קבועה: מייד לאחר שנודע כי נקודה מסוימת הותקפה על-ידי אפצ'ים, היה הצבא משגר מכל המחנות שבאיזור יחידות בניסיון לחסום את דרכי התנועה של ה"ברונקוס" ולסגור עליהם. היה זה למעשה בלתי אפשרי לחסום את דרכם, אך הגששים האפצ'ים היו מצליחים לעיתים קרובות לאתר את עקבותיהם. הכוח שאיתר את העקבות היה נע עליהם ללא שהיות במטרה להדביק את הפושטים בלי שאלה ירגישו בו ולתקוף אותם, רצוי עם אור ראשון. היו אלה מרדפים שנמשכו ימים ולעיתים שבועות רצופים. הם התאפיינו בקצב מהיר ביותר ובפני שטח כמעט בלתי עבירים, בתנאים שמתחו את הנחישות ואת הסבולת של החיילים עד לקצה.²¹

כאשר יחידת הפשיטה הורכבה מלוחמים בלבד, היה זה כמעט בלתי אפשרי להדביק אותה. אך לעיתים נעו עם הלוחמים גם בני משפחותיהם – בעיקר כאשר החבורה הייתה בדרכה מהשמורה – ובמקרים אחרים נעו הלוחמים עם השלל שתפסו עד אז, בדרך כלל עדרי סוסים, פרדות, בקר ואפילו צאן. במצב כזה, כשהלוחמים נעו עם משפחותיהם ועם השלל, יכלו הרודפים להדביק אותם.

ה"ברונקוס" היו תמיד דרוכים, וכאשר חנו, תמיד השאירו צופים ונתיבי מילוט, וההיתקלויות שאירעו במקרים כאלה חרגו רק לעיתים נדירות מחילופי אש מהירים וקצרים, שמייד אחריהם נמלטו ה"ברונקוס" הלאה. מספר הנפגעים בקרבות האלה היה בהכרח מצומצם, אך היה להם אפקט מצטבר, מה עוד שלעיתים קרובות נאלצו ה"ברונקוס" לנטוש במצבים אלה את כל ציודם ורכושם מאחור, והם נותרו בחוסר כול.

באותן השנים הגביר גם הצבא המקסיקני את רמת הפעילות שלו נגדם, וה"ברונקוס" באו תחת לחץ בלתי פוסק, והגם שהם נשכו לכל עבר, הרי בסך הכול הם שילמו מחיר נורא. כיום אומנם לא ניתן לקבוע את ההיקף המדויק של האבדות שהם ספגו, אבל קיימים נתונים שמהם עולה שבשנים שאחרי מפת ויקטוריו עלה בידי המקסיקנים ללכוד יותר מ-

100 נשים וילדים אפצ'ים. אלה נמכרו לעבדות. ניתן להמחיש את חיי המנוסה של ה"ברונקוס" בכך שילדיהם נדרשו לשאת על גופם בכל עת מימיה, שמיכה ותיק ובו מזון מיובש, ובכל חניה שוננו בפניהם מקומות המפגש שאליהם יפנו במקרה שהחניון יותקף, והם ייפרדו מהוריהם. שום חבורת לוחמים אפצ'ית לא תומרנה להיכנע בשדה הקרב, אך בין פשיטה לפשיטה היו ה"ברונקוס" מנהלים משאומתן עם מפקדים מצבא ארה"ב על תנאי חזרתם לשמורה, והמאבק היה כבד, למעשה, בקיצו.

במהלך 1883 שוכנעו רבים מה"ברונקוס" לשוב לשמורה, ביניהם קאי-טנאי, הטוב שבלוחמי המימברנו. הוא זומן לדיון, נכבל ונשלח לאלקטרו. יוא טבע בנהר במקסיקו בנובמבר 1883, וכאשר נכנעו נאנאי וצ'יוואוואו בראש 75 נפש במארס 1886, נותר במערכה רק ג'רונימו בראש חבורה בת 35 נפש, מהם 20 לוחמים. בחודשים שלאחד מכן עמד חיסולה של החבורה הקטנה הזאת בראש סדר העדיפויות של צבאות ארה"ב ומקסיקו, אך בעוד כוחות גדולים של פרשים סורקים את הרי מקסיקו בחיפוש אחרי אנשי החבורה, הם התפצלו, חצו את הגבול לארה"ב במספר נקודות והנחיתו סדרה חדשה של פשיטות במרחב שבין הרכס השחור לסביבות שמורת סן קרלוס. הצבא שוב התגלה חסר אונים, ולאחר מספר שבועות חזרו הפושטים למקסיקו, בלי שייפגע אפילו אחד מהם, ונעלמו בהרי הסיירה מדרה. כל המאמצים הכבירים שהושקעו כדי לאתר אותם שם עלו בתוהו. חודשים ספורים אחר כך החליטו ג'רונימו ואנשיו להניח את נשקם. הם יזמו קשר עם גששים של הצבא ובתיווכם נכנעו בספטמבר 1886. זו הייתה החבורה האינדיאנית הלוחמת הגדולה האחרונה שנכנעה.²²

באותו שלב לא הייתה ממשלת ארה"ב מוכנה להסתכן בחידוש הפשיטות, ועל מנת לשים להן קץ אחת ולתמיד,

אליו לא ניתן כיום להפריד בין מציאות לאגדה, אך מיוחסים לו מעשי הרג ושווד רבים, ובכל מקרה, לכוח הרצון והסבולת שהוא הפגין כאשר בחר מרצון בחיי מנוסה ובדידות אלה אין הרבה מקבילים בהיסטוריה האנושית. והוא לא היה ה"ברונקו" האחרון.²⁴

סיכום

במונחים מודרניים הייתה המלחמה באפצ'ים מלחמה נגד גרילה. מעניין לראות איך השלבים האופייניים ללוחמה בגרילה באים בה לידי ביטוי: תקופת הכישלונות הצבאיים בשנות ה-60 אופיינית לשלב ההסתגלות, שבו שולטים עדיין

הרי בניגוד להבטחות שניתנו לאפצ'ים במשאים-ומתנים שקדמו לכניעת כל חבורה, היא הורתה על הגלייתם לפלורידה הרחוקה של כל בני הצ'יריקאווה והמימברנו שנותרו בחיים – גששים ו"ברונקוס" כאחד – בסך הכול 533 נפש.²³ הצעד הזה זכה לביקורת קשה מצד מפקדי צבא שהכירו את הגששים, וזה טבעי, אך נראה שהוא היה בלתי נמנע. האפצ'ים היו מורגלים לחיים שבהם השתלבו זה בזה באופן בלתי נפרד חיי שלום ומסחר הדדי עם מסעות שוד ונקם, וכשם שה"ברונקוס" היו סוחרים עם מקסיקנים מעיירה אחת בשלל ששדדו מעיירה אחרת, כך היו גששים שלאחר שנת שירות הצטרפו לעיתים ל"ברונקוס", וחוזר חלילה. הם לא

*Fort Bowd, Arizona Sept 1886, showing
Natche (Natchez) and Geronimo, Chiricahua chief
just after their arrival & surrender. This picture
sent to me by Sgt. B. H. Hillman, Troop 4, 4th Cavalry
A.T.O.*

פורט בואי 1886. ג'ירונימו (מצד ימין) ונצ'יא, בנו של קוצ'יזי ימים ספורים לאחר הכניעה

בצבא הליכי החשיבה הקודמים, לפני שנמצאת הנוסחה הנכונה. מאמצי ההידברות בתחילת שנות ה-70 ננקטו כאשר הובהר שהצבא אינו מסוגל לפתור את הבעיה בקלות, וכי יהיה זה זול יותר להתפשר מבחינה מדינית. לאחר מכן בא הכישלון הבלתי נמנע של מאמצי ההידברות, מכיוון שהיריב עדיין לא ראה את עצמו כמנוצח ולפיכך לא היה מוכן לוותר על העדפותיו. בעקבות זאת באו ההבנה כי אין מנוס מהשגת הכרעה ברורה בשדה הקרב וכן הנוסחה המנצחת: שילוב של כוחות שדה קטנים, ניידים ומובחרים, הנהנים מעצמאות טקטית מלאה, ואשר באמצעותם ניתן להפעיל לחץ התקפי אפקטיבי רצוף, עם מערך התרעה ותחזוקה צפוף, התומך

הכירו חיים ללא מלחמה וסכנה, חשבון הדמים שלהם עם יישובים מקסיקניים מסוימים היה פתוח, וחיי השמורה היו זרים להם ומנוגדים לאופיים. כל זמן שהם נותרו קרובים להרים שלהם, ההתפרצות הבאה הייתה רק שאלה של זמן. מעלליו של לוחם אפצ'י בודד בשם מא-סאי ממחישים עד כמה עיקשים ומסוכנים יכלו האפצ'ים להיות, גם לאחר שאפסו כל הסיכויים. הלוחם הזה נמלט מהרכבת לפלורידה באיזור ספרינגפילד, מיסורי, עשה באין רואים את הדרך חזרה לאריזונה, מהלך של 1,600 ק"מ בקו אווירי, וחי לבדו במסתור מחוץ לשמורה בהרי אריזונה עד למותו כעבור 20 שנה, ב-1906, במארב שטמן לו כוח מרדף אזרחי. בכל הקשור

הערות

1. ממשלות סונורה וצ'יוואווא, המחוזות הצפוניים של מקסיקו, העניקו במשך שנים רבות תגמול כספי לכל המביא קרקפת אפצ'ית. נקבעו תעריפים שונים לקרקפת גבר, אישה או ילד. אינדיאנים רבים איבדו את חייהם כתוצאה מהמדיניות הזאת, אך נראה שרק מעטים מהם אכן היו אפצ'ים.
2. השמות האלה הם המקובלים ביותר, אך לא היחידים, לקבוצות העיקריות שהרכיבו את העם האפצ'י. כל קבוצה נחלקה למספר פלגים ואופיינה בדיאלקט שונה ובמנהגים ייחודיים. במקור אלה השמות שהעניקו המקסיקנים לאפצ'ים, ולא השמות של האפצ'ים לעצמם (לדוגמה, בני הפלג הצפוני של הצ'יריקאוה, שהונהגו על-ידי קוצ'ז, כינו את עצמם צ'וקאנון, ובני הפלג הדרומי, שהונהגו על-ידי יוא, כינו את עצמם נדאנדאי. המימברנו כינו את עצמם צ'האן). באופן דומה גם מרבית שמות האפצ'ים, שיופיעו בהמשך המאמר, הם השמות שנתנו להם המקסיקנים ולא שמותיהם האינדיאניים. כמו כן ראוי לציין כי משמעות השם אפצ'י היא אויב בשפתו של אחד השבטים השכנים.
3. "פרשת בסקום" נפתחה בחטיפתו של ילד לבן והתפתחה לסדרת חטיפות והוצאות להורג הדדיות בין הצבא והאזרחים הלבנים מצד אחד לבין אנשי הצ'יריקאוה מצד שני. הפרשה מתוארת בספר *Bury My Heart at Wounded Knee* עמ' 157-158 וכן בספר *The Conquest of Apacheria*, עמ' 18-16.
4. Cruse מצוטט בספר *Garrisoning of the South-West*, עמ' 7.
5. Bourke מצוטט בספר *Garrisoning of the South-West*, עמ' 17-16.
6. מצוטט בספר *The Conquest of Apacheria*, עמ' 12.
7. כאשר הסכים לעבור לשמורה, ציין קוצ'ז במפורש כי רבים מלוחמי נהרגו בסונורה. דבריו אלה מצוטטים ב-*Bury My Heart at Wounded Knee*, עמ' 169. מזיכרונותיו של ג'ירונימו, אז עדיין לוחם אלמוני, עולה כי כוחות מרדף של צבא מקסיקו היו חודרים דרך קבע באותן שנים למעמקי אריזונה בעקבות פושטים אפצ'ים, וכי בעימותים לא מעטים ביניהם הייתה יד המקסיקנים על העליונה. זיכרונותיו של ג'ירונימו מצוטטים באתר האינטרנט: www.gohotline.com/nativeamericans/geronimo/
8. נותר מנהיג טונטו אחד, בשם דלשאי, שאותו הצבא לא הצליח לתפוס. גנרל קרוק הכריז פרס כספי על ראשו, ובתוך מספר חודשים הביאו צייד גולגולות את ראשו.
9. באויו קליינטה ("מעיינות חמים") מוקמה השמורה של המימברנו, שנסגרה ב-1877.
10. שלושת האירועים האלה מתועדים ברשומות הרשמיות, ה-*Chronological List* וב-*Record of Engagements*. הראשון מתייחס להתקפה שהנסחיתו 40-60 לוחמים אפצ'ים ביום 6 בספטמבר 1879 על מכלאת הסוסים של פלוגת פרשים באויו קליינטה. בהתקפה הזאת נהרגו 8 חיילים ואזרחים, ונלכדו 46 סוסים. באירוע השני נהרגו 10 אזרחים חמושים. האירוע השלישי מתייחס, כנראה, לקרב ליד מקורות נהר אנימס בקרבת הילסבורו ביום 18 בספטמבר 1879. באותה עת חזק כוחו של ויקטוריו בלוחמי מסקלרו, שנמלטו מהשמורה שלהם בטולרוסה, עד כי עמדו לרשותו 100-120 לוחמים. האפצ'ים טמנו מארב לשתי פלוגות פרשים וגששים, שהיו בפיקוד

הצבא הבהיר במילים ובמעשים שכל אפצ'י, שיימצא מחוץ לשמורה – בלי קשר לגילו או למינו – ייחשב לעוין ויהיה מטרה לגיטימית לתקיפה, בזמן שכל אפצ'י בתוך השמורה ייהנה מהגנה ומתמיכה כלכלית. בני המשפחות שנלוו ללוחמים בהרים היו אכן פגיעים יותר ובהכרח הם נשאו בעיקר האבדות באותה התקופה. במבט לאחור ברור שהפגיעות החוזרות ונשנות בהם תרמו יותר מכל גורם אחר לערעור הרצון של הלוחמים להמשיך במאבק. גורם מכריע אחר, שצוין עוד קודם לכן, היה הצלחת הצבא לנצל את הסכסוכים הפנימיים שבין האפצ'ים ולהפעילם קבוצה נגד קבוצה ומשפחה נגד משפחה – גורם ששיפר באופן מהותי את היכולת של יחידות השדה להפעיל לחץ אפקטיבי "מסביב לשעון" על חבורות ה"ברונקוס".

האפצ'ים היו יריב קשה ביותר. הם היו מורגלים בחיי סכנה, מסתור ומנוסה מלידה, ולוחמיהם היו מנוסים, קשוחים, בטוחים בעצמם ובעדיפותם על החיילים, והם נתמכו בפני שטח קשים שסייעו להם. בלחימה הם היו שקטים, מהירים, חמקניים וברוטליים ויכלו להתקיים שנים בחבורות זעירות, אפילו כבודדים, במקומות מסתור נידחים. מפקדי הצבא דאז, ותיקי מלחמת האזרחים, לא יכלו שלא להתרשם מהנחישות ומהמומחיות שבה היו חבורות הלוחמים הזעירות שבות ומגיחות פעם אחר פעם ממקומות

המחבוא שלהן בהרים על מנת לחדור אל לב מערך ההגנה הצפוף של הצבא כדי להמשיך במאבקן העיקש עבור מטרה, שהייתה בשלב ההוא כבר אבודה לחלוטין.

התדמית הדמונית, כמעט על-אנושית, שיצאה ללוחמים האפצ'ים הייתה תוצר תחושות הפחד וחוסר האונים ששררו אז בקרב האוכלוסייה האזרחית בארה"ב ובמקסיקו. חשוב להדגיש שהצבא

חשוב להדגיש שהצבא ניצח בסופו של דבר, אך שמתחילת המלחמה ועד לימיה האחרונים הוא לא הצליח לספק הגנה יעילה לאזרחים למרות המאמצים האדירים שהוא הקדיש לכך

ניצח בסופו של דבר, אך שמתחילת המלחמה ועד לימיה האחרונים הוא לא הצליח לספק הגנה יעילה לאזרחים למרות המאמצים האדירים שהוא הקדיש לכך. מהרגע שה"ברונקוס" עלו על סוסיהם ויצאו לדרכם, היו מעט מאוד דברים שהצבא יכול היה לעשות בכל הקשור לחסימת דרכם או להגבלת כיווני התנועה שלהם, אך הוא לא חדל מלרדוף אחריהם ולא חדל מלחפש את מקומות המחבוא שלהם ובכך הכריח אותם להיות בתנועה מתמדת ועל המשמר בכל עת. בהתמידו בכך לאורך שנים עלה בידו לבסוף להתישם להכניעם.

אך הנחישות הקודרת – ובמידה מסוימת גם הנוגעת ללב – שבזכותה החזיקו האפצ'ים מעמד זמן רב כל כך בתנאים אבודים לחלוטין היא שהפכה אותם ואת מאבקם לשם דבר בהיסטוריה הצבאית.

של קפטן דאוסון. הפלוגות חולצו רק לאחר רדת החשכה בעזרת כוח חילוץ, שכלל שתי פלוגות פרשים נוספות ואזרחים מתנדבים. בקרב נהרגו 8 חיילים, גששים ואזרחים, ועוד שניים מתו מאוחר יותר מפצעייהם. בשלוש ההיתקלויות לא דווח על פגיעה כלשהי באיזשהו לוחם אפצי'.

11. Kaywaykla, *In the Days of Victorio*, The University of Arizona Press, 1970, p. 71-73

12. בשיטה האפצי' רשאי היה לוחם לבחור להצטרף למנהיג מסוים ולהישמע לו או להיפרד ממנו לפי רצונו החופשי בכל עת שחפץ בכך. כתוצאה מכך רק הראויים ביותר הוכרו כמנהיגים, אך לאלה לא היו כלים אחרים מכוח השכנוע והדוגמא האישית, ולכן מספרי הלוחמים יכלו להשתנות באופן משמעותי מהיתקלות להיתקלות. מהסיבה הזאת ניתן רק במקרים חריגים לקבוע באופן אמין את מספר הלוחמים האפצי' שהשתתפו בקרב זה או אחר.

13. ברג'מנט היו 12 פלוגות. פלוגה תקנית כללה 78 חיילים.

14. Thrapp מעלה גרסה, שלפיה נאלץ קרול לנוע לפני הזמן, מכיוון שלא מצא מים ראויים לשתייה במעינות שמצפון להמברילו וניסה נואשות להגיע למעיין שבקיין.

15. המקורות האינדיאניים מאוחדים בהערצתם לויקטוריו כאדם וכמנהיג. Thrapp מספר בהקשר הזה, שכאשר הוא נפצע בקרב ליד הפלומס, צעקו אנשיו אל הגששים, כי אם הוא ימות, הם יאכלו את גופתו, על מנת שאיביו לא יזכו לראות אותו מת. נראה שסוחר נשק קבעו להיפגש עם ויקטוריו בטרס קסטילוס, ובכך פיתו אותו להיכנס למלכודת מתוכננת של הצבא המקסיקני. במארב נהרגו 78 אפצי', לא ברור כמה מהם לוחמים, ונלכדו עוד 68 נשים וילדים. אלה נמכרו לעבדות.

16. "ברונקוס" – כינוי לאפצי'ם שסירבו לחיות בשמורה. משמעות המילה – "פראים". מספר ה"ברונקוס" היה נזיל, שכן חבורות "ברונקוס" היו מסתננות לעיתים לשמורת סן קרלוס, שם נותרו רבים מקרוביהן, ובמקביל אפצי'ם מהשמורה היו לעיתים יוצאים ממנה כדי לחבור אליהן בהרים. ראו בהקשר הזה את הערה 12. ה"ברונקוס" כללו בני צ'יריקאווה ומימברנו. לשתי הקבוצות הייתה מסורת ארוכה של אחווה ושל שיתוף פעולה, ואחרי מות ויקטוריו הן התערבבו זו בזו, עד שהלבנים לא יכלו להבחין ביניהן וקראו לכולן צ'יריקאווה.

17. באופן קבוע הוצב רג'מנט פרשים שלם, כוח פעיל שמנה 500-750 פרשים, בכל אחד משלושת הפיקודים – מערב טקסס, ניו-מקסיקו ואריזונה – ואלו נשאו בעיקר עול הלחימה באפצי'ם. בשנים האלה מנה צבא השדה של ארה"ב 10 רג'מנטים של פרשים, 25 רג'מנטים של רגלים ו-4 רג'מנטים של ארטילריה – בסך הכול כ-20 אלף איש.

18. Hostiles היה המונח הצבאי המקובל באותן שנים לאינדיאנים עוינים.

19. הכוונה לפשיטה של ג'וסאני בנובמבר ובדצמבר 1885, שבוצעה על-ידי 11 לוחמים, ושמהלכה הרגו האפצי'ם 38 איש, חטפו 6 נשים אפצי'ות מהשמורה ולכדו 250 סוסים ופרדות – כל זאת במחיר הרוג אחד להם. ג'וסאני היה אחיו של צ'יוואווא, מנהיג המלחמה הבכיר של הצ'וקאנן באותו הזמן.

20. מצוטט ב"Fort Huachuca and the Geronimo Campaign", עמ' 60-59

21. החיילים נדרשו למאמץ פיזי עילאי, ולעיתים תכופות נשאו על האוכף 36 שעות ברציפות. המקורות מעידים על מספרים גבוהים של חיילים ששוחררו מהשירות לאחר התמוטטות פיזית. למשל, ב-1886 שוחררו מהשירות מהסיבה הזאת 89 חיילים ממחנה הואצ'וקה שבדרום אריזונה. מספר זה שקול לכוח האדם הפעיל של שתי פלוגות.

22. ג'רונימו היה לוחם באדונקו, פלג אפצי' שהשתייך במקור לקבוצת הצ'יהאן. לקראת סוף שנות ה-70 עברו ג'רונימו וחלק מהבאדונקו לחיות עם הנדאנדאי, והוא נעשה שם לדמות המובילה אחרי יוא. בקרב המקסיקנים יצא לו מוניטין מטיל אימה, והמוניטין הזה חצה את הגבול לארה"ב. הוא סחף אחריו את ה"ברונקוס" בהתנגדותו העקבית לחזרה לשמורה והיה הדובר העיקרי שלהם בסדרת המשאים-ומתנים שהם ניהלו בשנות ה-80 עם גורמי הצבא, ושהובילו לכניעת יתר המנהיגים. בתקופה שאחרי ויקטוריו, בעת שמיטוס המערב הפרוע החל להתגבש, ובעת שהאפצי'ם נותרו הכוח האינדיאני הלוחם האחרון בארה"ב, השם ג'רונימו היה הדבר הכמעט יחיד שהיה ידוע בארה"ב עליהם ועל מנהיגיהם, והוא הפך לאגדה בחייו. בחבורתו האחרונה נכללו כמה מהדמויות האפצי'ות הבולטות, ובהן נייצ'ה, בנו הצעיר של קוצ'יז; לוצאן, "האישה הלוחמת", אחותו הנערצת של ויקטוריו; ופאן, מגדולי הלוחמים האפצי'ים, אשר עתיד היה להתאבד בשבי בפלורידה.

23. הכוונה היא, כמובן, לבני הצ'וקונאן, צ'יהאן ונדאנדאי. האפצי'ם סבלו בפלורידה קשות ממחלות – תופעה שהייתה נפוצה בכל שמורות האינדיאנים במאה ה-19. עקב כך ירד מספרם עד ל-272 נפש בלבד בשנת 1913, כאשר הותר להם לחזור ולהתיישב בשמורת המסקלרו.

24. במקסיקו נותרו אז כמה עשרות "ברונקוס" אפצי'ים. אלה כללו, בין היתר, שלושה לוחמים ושלוש נשים מאנשי חבורתו האחרונה של ג'רונימו, אשר נפרדו ממנו כאשר הוא החליט להיכנע. בהיתקלויות בשנים 1896 ו-1908 עם צבא ארה"ב בקרבת גבול מקסיקו זוהו שניים משלושת הלוחמים האלה. החבורות האלה חיו מחוץ לחוק חיי מסתור בהרים נידחים בסיירה מדרה ונצפו רק לעיתים נדירות. היתקלויות אלימות ביניהם לבין מקסיקנים, לרבות מעשי שוד, חטיפות ילדים ורציחות נקם, נמשכו לסירוגין עד לאמצע שנות ה-30 של המאה ה-20 – מועד ההיעלמות של האחרונים שבהם. ראו: *The Apache Diaries*, Goodwin University of Nebraska State, 2000

המלצות לקריאה נוספת

על מלחמות האפצי'ים קיים מידע רב באתר מצוין באינטרנט, שנבנה על-ידי חיל המודיעין האמריקני. כתובתו: Huachuca-usaic.army.mil/history/html/sitemap.html

ממנו ניתן להוריד סדרת מחקרים, העוסקים בהיסטוריה של מלחמות האפצי'ים לפי תקופות: 1854-1876, 1877-1882, 1883-1886. בנושא הזה מומלצים גם כמה מחקרים שחיבר Dan Thrapp, וביניהם *The Conquest of Apacheia*, University of Oklahoma Press, Norman, 1967 (ניתן להשגה ברשת Amazon).

על מלחמות האינדיאנים בכלל בתקופה הזאת מומלץ לעיין בספר *Bury my Heart at Wounded Knee*, Dee Brown, Picador 1982 וכן ראוי לציין כי את שני המסמכים ההיסטוריים העיקריים לתולדות מלחמות האינדיאנים, שניהם מסמכים רשמיים של צבא ארה"ב: Chronological List of Actions with Indians 1866-1890 Record of Engagements with Hostile Indians, Military Division of the Missouri 1868-1882, ניתן להוריד בכתובת האינטרנט הבאה: carlisle-www.army.mil/usamhi/dl/chron.htm

